

Ніна Христич
(м. Переяслав-Хмельницький, Україна)

МОВНИЙ АНАЛІЗ ПОРТРЕТНИХ ОПИСІВ ПЕРСОНАЖІВ ДЕТЕКТИВНИХ ОПОВІДАнь

Стаття присвячена феномену портретного опису, який досліджується на матеріалі англійських детективів Конана Дойля та Агати Крісті. Лінгвістичний аспект вивчення портретних описів художнього тексту являє собою особливий інтерес для дослідників на сучасному етапі розвитку наукових знань. Різновиди зображення персонажного дискурсу витлумачено як засіб створення жанрово-специфічної художньої прози. Доведено, що авторське оцінне ставлення до образу персонажа формує певну модель мовного втілення цього персонажа. Основна увага приділяється дослідженню особливостей застосування деталізації з урахуванням творчих установок автора та ідейного змісту твору.

Ключові слова: детективні оповідання, детективний персонаж, стереотип, портретний опис, деталізація, художня деталь.

Статья посвящена феномену портретного описания, который исследован на материале английских детективов Конана Дойля и Агаты Кристи. Лингвистический аспект изучения портретных описаний художественного текста представляет собой особый интерес для исследователей на современном этапе развития научных знаний. Разновидности изображения персонажного дискурса трактуются как способ создания жанрово-специфической художественной прозы. Доказано, что авторское оценочное отношение к образу персонажа формирует определенную модель языкового воплощения этого персонажа. Основное внимание уделяется исследованию особенностей применения детализации с учетом творческих установок автора и идейного содержания произведения.

Ключевые слова: детективные рассказы, детективный персонаж, портретное описание, стереотип, детализация, художественная деталь.

The article deals with the phenomenon of portrait description which is researched on the material of represented English detective stories by

Conan Doyle and Agatha Christie. The analysis of the linguistic aspect of the portrait description has become of special interest in the context of modern scientific knowledge. Types of representing personages' discourse are treated as a means of creating a genre specified fiction. It is proved that the author estimated that attitude to the image of the character model forms a linguistic realization of this character. The focus is on the research of peculiarities of detail based on the art author's intentions and ideological content of the work.

Key words: *detective stories, detective character, stereotype, portrait description, details, artistic detail.*

Герої досліджуваних творів – Шерлок Холмс і Еркюль Пуаро – майстри логічного мислення. Володіння дедукцією, вміння робити припущення, логічно викладати свої думки, доходити висновків можуть знадобитися кожній людині у різних життєвих ситуаціях. Ми вважаємо, що навчитися перетворювати власний розум на потужну зброю можна у Шерлока Холмса і Еркюля Пуаро. Тому й досі цікаво не просто читати твори Артура Конана Дойля та Агати Крісті, а й проводити подальші лінгвістичні дослідження. Ми припускаємо, що стереотип детективного персонажа найбільш яскраво проявляються у портретному описі.

Проблему портретного опису літературних персонажів досліджувало багато вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких ми виділяємо праці Т. Борисової, І. Горобець, Н. Єсипенко, О. Малетіної, Т. Малік, Т. Насалевич, І. Озарко та ін.

Мета статті полягає у здійсненні лінгвістичного аналізу портретного опису героїв детективних оповідань Шерлока Холмса та Еркюля Пуаро.

Мовознавець В. Кухаренко вважає, що «... портрет виступає одним із засобів індивідуалізації персонажа. Окрім зовнішніх фізичних характеристик персонажа, до портрету включаються відомості про його зачіску, одяг, манери, аксесуари, тобто про те, що відображає смаки, пристрасті, звички індивідуального героя. Портрет на відміну від пейзажу визначає соціальну приналежність персонажа, і входить до темпорального континууму тексту, бо в костюмі знаходить своє відображення і епоха, і пора року, і час доби» [1, с. 142].

Під час розгляду словесного портрета літературних героїв Т. Насалевич пише: «Портретний опис слід розглядати з погляду динаміки / статички та логіко-синтаксичного принципу. Аналіз довів, що опис, з одного боку, наближається до власне розповіді за принципом переважання паратактичних зв'язків, тобто тут переважають або послідовно-часові зв'язки, або спостерігається невластний композит елементів. З іншого боку, він має точку дотику з міркуванням, будучи, як і останній, статичною формою» [2, с. 6].

Артур Конан Дойль блискуче відтворив «кодекс справжнього джентльмена» у своїх оповіданнях. Згідно портретного опису, містер Шерлок Холмс (*Mr. Sherlock Holmes*) – енергійна людина середніх років, із високим інтелектом, чудовою пам'яттю, здатністю логічно мислити. У багатьох галузях науки та суспільного життя він має енциклопедичні знання. Для цього персонажа характерна «англійська манірність», яка передбачала строге дотримання правил суспільної поведінки, властивих вищим класам британського суспільства. Наприклад: *Holmes, who loathed every form of society with his whole Bohemian soul, remained in our lodgings in Baker Street, buried among his old books, and alternating from week to week between cocaine and ambition, the drowsiness of the drug, and the fierce energy of his own keen nature. He was still, as ever, deeply attracted by the study of crime, and occupied his immense faculties and extraordinary powers of observation in following out those clues ...* [4, с. 2].

Шерлок Холмс, уперше побачивши людину, робить припущення про подробиці з її життя. Навіть вічний супутник славетного нишпорки, доктор Ватсон (*Dr. Watson*), вже знайомий з методом свого геніального друга, кожного разу дивується. Наприклад, в оповіданні «*The Red-headed League*» («Спілка рудих») тільки-но з'являється клієнт, який, на думку Ватсона, не має нічого особливого, окрім рудого кольору волосся, Шерлок Холмс стверджує: «*Beyond the obvious facts that he has at some time done manuellabour, that he takes snuff, that he is a Freemason, that he has been in China, and that he has done a considerable amount of writing lately, I can deduce nothing*

else» [4, с. 3]. Як стає згодом зрозуміло, всі припущення Шерлока Холмса підтверджуються.

Проте нічого особливо тут немає: кожен висновок має чіткі підстави. Про те, що він працює фізично, свідчить кращий розвиток м'язів на правій руці, про перебування в Китаї – татуювання, про те, що Вілсон багато писав – лиснючий рукав, а з одягу виглядає масонська шпилька. Усе дуже просто. Варто лише мати спостережливість і вміння робити висновки.

Шерлок Холмс полюбить працювати наодинці, але вміє організувати помічників, поважати їхню працю, прислухатися до думок інших. Він – інтелігентний чоловік з хорошими манерами. Наприклад: *'Pray take a seat', said Holmes. 'This is my friend and colleague, Dr. Watson, who is occasionally good enough to help me in my cases. Whom have I the honour to address?'* [4, с. 5].

Задля успішного проведення слідства він майстерно перевтілюється в будь-яку особу. Керуючись почуттям власної гідності, вміє поставити на місце будь-яку високоповажну персону, навіть королівського походження.

Шерлок Холмс – надійна людина, на яку можна цілком покластися. Наприклад: *'I am an old campaigner, and if I were not I can very well see that no apology is needed. If I can be of any assistance, either to you or to my friend here, I shall be indeed happy'* [4, с. 104].

Шерлок Холмс має шкідливі звички – зловживання тютюном і міцною кавою. Наприклад: (1) *'With these he constructed a sort of Eastern divan, upon which he perched himself cross-legged, with an ounce of shag tobacco and a box of matches laid out in front of him. In the dim light of the lamp I saw him sitting there, an old briar pipe between his lips, his eyes fixed vacantly upon the corner of the ceiling, the blue smoke curling up from him, silent, motionless, with the light shining upon his strong-set aquiline features'*[4, с. 107].

Власне сам автор, А. Конан Дойль, зізнається, що він не хоче повністю розкривати тасмниці характеру свого героя. Друг Шерлока Холмса, доктор Ватсон, зізнається, що він мало знає його, хоча вони знайомі протягом багатьох років: *'Beyond*

these signs of his activity, however, which I merely shared with all the readers of the daily press, I knew little of my former friend and companion' [4, с. 2].

«Ознайомлюючись з будь-якою справою, я звичайно з кількох подробиць угадую подальший хід подій, бо події ті схожі на тисячі інших випадків, що відразу спливають у моїй пам'яті», – пояснює головний принцип свого дедуктивного методу Шерлок Холмс. Знання життя та вміння зіставляти події й факти дозволяють Холмсові розкривати найзаплутаніші злочини. Він ретельно розглядає підозрюваних та всіх, хто може бути причетним до злочину. Так Шерлок Холмс помічає кожну дрібницю.

Наприклад: *'A man entered who could hardly have been less than six feet six inches in height, with the chest and limbs of a Hercules. His dress was rich with a richness which would, in England, be looked upon as akin to bad taste. Heavy bands of astrakhan were slashed across the sleeves and fronts of his double-breasted coat, while the deep blue cloak which was thrown over his shoulders was lined with flame-coloured silk and secured at the neck with a brooch which consisted of a single flaming beryl. Boots which extended halfway up his calves, and which were trimmed at the tops with rich brown fur, completed the impression of barbaric opulence which was suggested by his whole appearance. He carried a broad-brimmed hat in his hand, while he wore across the upper part of his face, extending down past the cheekbones, a black vizard mask, which he had apparently adjusted that very moment, for his hand was still raised to it as he entered. From the lower part of the face he appeared to be a man of strong character, with a thick, hanging lip, and a long, straight chin suggestive of resolution pushed to the length of obstinacy*' [4, с. 5].

У наведених прикладах ми виділяємо прикметники в атрибутивній та предикативній функціях. Процитований уривок свідчить про особливу тактику А. Конана Дойля описувати зовнішність персонажа – деталізацію. Виробляючи індивідуальний стиль подачі портретного опису чоловіка, він детально описує його сильну статуру – *the chest and limbs of a Hercules*, потім вдається до припущення, що цей чоловік –

багатий – *rich with a richness which would*, але має поганий смак – *bad taste*; далі розглядає його одяг – *his double-breasted coat, ... the deep blue cloak ... thrown over his shoulders ... lined with flame-coloured silk ... a broad-brimmed hat*. Пізніше герой А. Конана Дойля, Шерлок Холмс, переводить свій погляд на обличчя чоловіка і помічає *a black vizard mask* – «чорну маску чарівника». Шерлок Холмс доходить висновку, що це – *a man of strong character* – «людина із сильним характером».

Таким чином, А. Конан Дойль переходить від статистичного портрета до динамічного. Динамічні ж ознаки відбивають сам процес руху і розвитку слова в семантичному просторі. До їх числа входять семантичні зміни дериваційного плану, які, своєю чергою, розкривають причини зумовленості статичних характеристик, пояснюють статичний зріз, що існує в певний момент у мові, а також семантичні зміни синтагматичного плану, які визначають реалізацію потенційних можливостей значень. Такі описи характеризують не лише описуваного героя, а й того, хто помічає ці особливі деталі опису.

Продовжуючи традицію майстра англійського детективного жанру – А. Конана Дойля, Агата Крісті створила пару героїв: інтелектуала Еркюля Пуаро і комічного, старанного, але не дуже розумного капітана Гастінгса. Як стверджують літературознавці, Пуаро і Гастінгс були багато в чому скопійовані з Шерлока Холмса і доктора Ватсона. Але об'єктом нашого дослідження є Шерлок Холмс та Еркюль Пуаро.

Із серії оповідань Агати Крісті нам стає відомо, що Еркюль Пуаро невеликого зросту (*a small man*), з яйцеподібної головою (*an egg-shaped head*), чорним волоссям (*dark hair*), яке з віком він починає фарбувати (*his painting hair*) (у деяких епізодах його зображено лисіючим або лисим (*bald*)), з «котячими очима» (*cattish eyes*), ретельно доглянутим одягом (*neat dressed*), у лакованих шкіряних черевиках (*varnished shoes*) і вусами (*moustache*), якими надзвичайно гордиться. Манера Пуаро одягатися з часом виявляється застарілою. Пуаро завжди тримає своє житло в чистоті. У його будинку

панує ідеальний порядок (*everything is on the right place*). Його одяг завжди чистий, на ньому немає ні єдиної пилінки. Ця майже маніякальна пристрасть до порядку допомагає йому і в розкритті злочинів. Пуаро дуже пунктуальний, носить із собою кишеньковий годинник (*a pocket watch*) та записну книжку (*a small notebook*). Він завжди дотримується певного балансу на банківському рахунку – 444 фунти 4 шилінги 4 пенси.

Наприклад: (1) '*... a small man, distinctly foreign in appearance, with a rigidly waxed moustache and an egg-shaped head which he carried rather on one side. Catherine had taken in a book to dinner with her. She found the little man's eyes fixed upon it with a kind of twinkling amusement*' [4, с. 41]. (2) '*When she returned to her compartment it had just been restored to its daytime appearance by the conductor, a dark man with a drooping moustache and melancholy face*' [4, с. 42].

З перших сторінок оповідання «*The Murder of Roger Ackroyd*» ми дізнаємося, що '*Why, he's Hercule Poirot! You know who I mean – the private detective. They say he's done the most wonderful things – just like detectives do in books. A year ago he retired and came to live down here*' [4, с. 35].

Далі цитовані приклади розкривають інші боки зовнішності й характеру Еркюля Пуаро. Наприклад: (1) '*I know M. Poirot's great reputation, of course,*' he added courteously' [4, с. 38]. (2) '*Uncle knew who he was, but he promised not to tell anyone, because M. Poirot wanted to live quietly without being bothered by people*' [4, с. 35].

Слід зазначити, що прикметники відіграють значну роль у характеристиці героїв, допомагають виділити певний предмет чи явище з низки однорідних, точніше передати думку, надають мові образності та емоційності. Проте автори детективів не багатослівні в описові зовнішніх характеристик персонажів. Вони, здебільшого, звертають увагу на методи їх роботи, спосіб життя та вміння робити висновки. Метод Пуаро полягав у тому, щоб пов'язати всі факти, якими б незначними вони не здавалися, в єдину картину. Він здатний запам'ятовувати найдрібніші деталі свідчень. Окрім того, вельми спостережливий – від його очей не сховається жодна

дрібниці. Саме ці деталі наштовхують Пуаро на правильний шлях розкриття злочину та пошуку злочинця, а вірно обраний метод сприяє успіху в розкритті справи.

Наприклад: *'Poirot did not seem to be listening to me. He was muttering to himself again'. 'But then it is possible after all – yes, certainly it is possible – but then – ah! I must rearrange my ideas. Method, order, never have I needed them more. Everything must fit in – in its appointed place – otherwise I am on the wrong track'* [4, с. 64].

Прагнення до істини і відсутність педантичності дозволяє Еркюлю Пуаро копірситися в чужих речах, читати чужі листи і підслуховувати розмови. Пуаро також любить проводити психологічні експерименти. Такі дослідження не раз дозволяли йому виходити на вбивцю. Пуаро говорить про роль детектива: *'Experts collect the facts and the role of a detective - to solve a crime by logical deduction, to correctly recover the chain of events linking them with the evidence. But above all – to understand the psychology of the criminal'* [4, с. 149]. «Експерти збирають факти, а роль детектива – розгадати злочин методом логічної дедукції, правильно відновити ланцюг подій, пов'язавши їх з доказами. Але понад усе – зрозуміти психологію злочинця».

Як і Шерлок Холмс, Еркюль Пуаро, добре володіє методом логічної дедукції, віртуозно виконує свою роботу, весь час удосконалює методи слідства, імпровізує, робить припущення, відстежує особливі риси поведінки, мовлення осіб, які так чи інакше могли б бути причетними до злочину. Портретний опис будується на основі злиття речень, об'єднаних загальною темою – викриття злочинця – і належить до концептуального поля ЗЛОЧИН.

Беручи до уваги думку багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених та переконавшись на ілюстративних джерелах, підкреслимо, що лінгвостилістичні прийоми портретизації становлять головні механізми формування словесного портрета як під час опису його зовнішності, так і для розуміння його характеру. Словесний портрет створюється тільки за умови взаємодії та взаємопроникнення всього потенціалу образних стилістичних прийомів та засобів, серед яких прикметники

та прикметникові звороти відіграють важливу характеризуючу функцію.

Наприклад: (1) *'I looked at Poirot, but he was busy inspecting his appearance in a tiny pocket glass. He paid particular attention to his moustaches, and none at all to me. I saw that he did not intend to be communicative'* [13, с. 55]. (2) *'He had hardly spoken before there rushed into the room one of the most lovely young women that I have ever seen in my life. Her violet eyes shining, her lips parted, a pink flush upon her cheeks, all thought of her natural reserve lost in herover powering excitement and concern'* [3, с. 65].

Можна стверджувати, що на поведінкові та мовленнєві риси і Шерлока Холмса, і Еркюля Пуаро вплинула вікторіанська культура XIX століття, час, коли було закладено кодекс поведінки «справжнього» англійця, який і досі залишається у свідомості пересічного британця.

Стає очевидним, що, будучи джентльменами, Шерлок Холмс і Еркюль Пуаро, хотіли бачити у своєму оточенні також джентльменів, опис одного із них ми подаємо нижче. Звертаємо увагу на вживання похідного прикметника '*gentlemanly*' та словосполучення '*gentleman's attentions*'. Наприклад: (1) *'He was a very shy man, Mr. Holmes. He would rather walk with me in the evening than in the daylight, for he said that he hated to be conspicuous. Very retiring and gentlemanly he was. Even his voice was gentle. He'd had the quinsy and swollen glands when he was young, he told me, and it had left him with a weak throat, and a hesitating, whispering fashion of speech. He was always well dressed, very neat and plain, but his eyes were weak, just as mine are, and he wore tinted glasses against the glare'* [4, с. 47].

Стає очевидним, що портретний опис людини реалізує у своїй структурі семантику категорії оцінки внутрішніх і зовнішніх характеристик людини, соціально-класовий стан, фінансове стаовище та інші моменти, які в мовознавстві називаються «художніми деталями», адже деталь, за словами В. Кухаренка, завдяки своїй концентрованій образності завжди емоційно забарвлена та надає описові емоційних та оцінних конотацій [1, с. 36].

Отже, властивість вказувати на розподіл авторських симпатій та антипатій стосується, перш за все, портрета. У нашому дослідженні портрет персонажа розглядається як один з елементів, що складає стереотип позитивних героїв та слугує художнім прийомом розкриття характеру. Перспективним напрямом подальших досліджень ми вважаємо визначення лексико-семантичного поля різних концептів, що належать до художніх детективних творів, адже концепти як ментальні образи тісно пов'язані з процесами категоризації понять та явищ, які є носіями соціальної інформації.

Література

1. Кухаренко В.А. Інтерпретація тексту : [посібник] / Кухаренко В.А. – Вінниця : Нова книга, 2004. – 262 с.
2. Насалевич Т.В. Портретний опис у різних типах тексту : автореф. дис. ... на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Т.В. Насалевич. – О., 2003. – 20 с.
3. Christie A. The Murder of Roger Ackroyd [Електронний ресурс] / A. Christie. – Режим доступу : www.HomeEnglish.ru.
4. Doyle A. Conan. The Adventures of Sherlock Holmes [Електронний ресурс] / A. Conan Doyle. – Режим доступу : www.HomeEnglish.ru.

*Статтю рекомендовано до друку
кандидатом філологічних наук, доцентом
кафедри іноземної філології і методики навчання
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
Заболотною Т.В.*

Стаття надійшла до редакції 23 лютого 2015 року